

УДК 343.1

Л. М. Гуртієва, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра кримінального процесу
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ ТА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Статтю присвячено розгляду положень КПК України 2012 р. (зокрема, п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК, п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК, ст. 214 КПК та ін.) щодо початку стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні України. Зроблено висновок, що законодавче визначення моменту початку стадії досудового розслідування, яке закріплено у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України є некоректним, неточним та суперечить положенням інших статей КПК України. Внесено пропозиції щодо вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства в аспекті досліджуваної теми.

Ключові слова: кримінальне провадження України, початок стадії досудового розслідування.

Постановка проблеми. Актуальність теми даної статті обумовлена потребами науки кримінального процесуального права та правозастосовної діяльності щодо: а) формулювання сучасних теоретичних положень про початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України) [1]; б) вдосконалення кримінальної процесуальної форми початку кримінального провадження України та стадії досудового розслідування та в) вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє дійти висновку, що після прийняття нового КПК України 2012 р. питання щодо початку кримінального провадження України та стадії досудового розслідування досліджували такі українські вчені, зокрема, як Ю. П. Аленін, Т. М. Барабаш, О. А. Вакулік, А. Ф. Волобуєв, В. Г. Гончаренко, Л. М. Лобойко, О. Ю. Татаров, В. М. Трофименко, В. І. Фаринник, І. В. Чурікова, А. З. Якубова та ін. Разом з тим, це питання залишається дискусійним та потребує подальшої наукової розробки.

Крім того, законодавче закріплення моменту початку стадії досудового розслідування у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України недостатньо узгоджено з іншими положеннями національного кримінального процесуального законодавства.

Мета статті – на підставі аналізу наукових досліджень та національного кримінального процесуального законодавства з'ясувати, з якого моменту починається кримінальне провадження України та стадія досудового розслідування. Виявити недоліки діючого національного кримінального процесуального законодавства та внести пропозиції щодо його вдосконалення в аспекті досліджуваної теми.

Виклад основного матеріалу. Перш за все зазначимо, що термінологічні словосполучення «кримінальний процес», «кримінальне судочинство», «кримінальне провадження» є синонімами, на що справедливо звертають увагу деякі вчені [2, с. 5; 3, с. 25; 4, с. 29-32; 5, с. 100 та ін.].

Легальне визначення поняття кримінального судочинства (кримінального процесу) було надано у Рішенні Конституційного Суду України від 28.05.2001 р. [6].

Законодавче визначення поняття «кримінальне провадження» закріплено у п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України 2012 р. як «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність».

Слід звернути увагу на певну неточність законодавчого визначення поняття кримінального провадження, оскільки кримінально-процесуальна діяльність здійснюється не

«у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність», а у зв'язку із поданням та отриманням слідчим чи прокурором заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення [7] або після виявлення слідчим чи прокурором з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинене або таке, яке готується кримінальне правопорушення або інше суспільне небезпечне діяння.

Іншими словами, *по-перше*, кримінальне провадження здійснюється у зв'язку із отриманням слідчим, прокурором у законному порядку та із законних джерел інформації про наявність ознак кримінального правопорушення або іншого суспільного небезпечного діяння (мається на увазі суспільне небезпечне діяння, яке вчинено особою, що не є суб'єктом злочину, тобто особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, або особою, яка вчинила суспільне небезпечне діяння у стані неосудності). Якщо кримінальне правопорушення або інше суспільне небезпечне діяння було вчинено, а слідчий або прокурор не отримали про це інформацію, то і кримінальне провадження не почнеться, не виникає ніяких кримінально-процесуальних відносин.

По-друге, слід звернути увагу, що під час досудового розслідування може бути з'ясовано, що кримінального правопорушення, щодо наявності якого було висловлено припущення (тобто була інформація про його вчинення), не було взагалі і кримінальне провадження може бути закрите, зокрема, за: відсутністю події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК), відсутністю в діянні, щодо якого здійснювалось провадження, складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК). Про те, що мало місце кримінальне правопорушення, вчинене певною особою, можна буде стверджувати тільки після набрання чинності відповідним рішенням суду.

Отже, кримінальне провадження починається у зв'язку із отриманням слідчим або прокурором у законному порядку з передбачених законом джерел інформації про імовірність вчиненого або такого, яке готується, кримінального правопорушення, або іншого суспільного небезпечного діяння.

Інформація про імовірність вчиненого або такого, яке готується, кримінального правопорушення, або іншого суспільного небезпечного діяння повинна бути перевірена на початковому етапі кримінального провадження, що, на жаль, у КПК України 2012 р. врегульовано на недостатньому рівні. Зазначимо, що відповідно до КПК України 1960 р. (з наступними змінами та доповненнями) така перевірка здійснювалась на стадії порушення кримінальної справи, але згідно з чинним кримінальним законодавством даної стадії вже немає, що, з нашої точки зору, є негативним моментом.

Загальновідомо, що кримінальне судочинство являє собою системну і цілеспрямовану діяльність, що складається зі стадій та проваджень. Аналіз юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що більшість вчених (Ю. П. Алєнін [8, с. 10], Т. М. Барабаш [9, с. 116], Ю. М. Грошевий [10, с. 23], М. І. Леоненко [11, с. 241; 12, с. 77] та ін.) цілком справедливо вважають, що першою стадією кримінального процесу України є досудове розслідування. Втім, дана точка зору, хоча і домінує, однак не є єдиною.

Деякі науковці (зокрема, В. Т. Нор [13, с. 26], В. М. Трофименко [14, с. 267-268; 4, с. 154]) зазначають, що першою стадією кримінального провадження України є отримання інформації про кримінальне правопорушення та внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР).

Уявляється, що ситуація наявності різних підходів до трактування (розуміння) початку як кримінального провадження, так і стадії досудового розслідування обумовлена недосконалістю та непослідовністю національного кримінального процесуального законодавства.

Так, у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України закріплено, що «досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань...». У ч. 2 ст. 214 КПК України також зазначено, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР.

Вважаємо, що таке законодавче визначення моменту початку стадії досудового розслідування є некоректним, неточним та суперечить положенням інших статей КПК України

(зокрема, ч. 1 ст. 214 КПК, ч. 3 ст. 214 КПК, ч. 4 ст. 214 КПК та ін.). Якщо буквально розуміти законодавця та вважати початком стадії досудового розслідування внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, то поза межами стадії досудового розслідування залишається діяльність, яка полягає у:

- прийнятті та реєстрації заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК, ч. 4 ст. 214 КПК);

- проведенні огляду місця події у невідкладних випадках (ч. 3 ст. 214 КПК);

- проведенні процесуальних дій, які пов'язані з початком досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України (ч. 3 ст. 214 КПК, ст. 520 КПК);

- затриманні особи при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, а також безпосередньо після вчинення злочину (ст. 207 КПК, ст. 208 КПК);

- обшуку затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 КПК та ст. 236 КПК (ч. 3 ст. 208 КПК);

- тимчасовому вилученні майна у особи, яка затримана в порядку, передбаченому статтями 207 та 208 КПК України (ст. 168 КПК);

- тимчасовому вилученні документів, які посвідчують користування спеціальним правом, у особи, затриманої в порядку, передбаченому ст. 208 КПК (ч. 1 ст. 148 КПК);

- оскарженні бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК);

- розгляді слідчим суддею скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення (ст. 306 КПК) та ухваленні відповідного рішення (ст. 307 КПК) та ін.

Разом з тим, всі зазначені дії врегульовані КПК України, є процесуальними та здійснюються в межах саме стадії досудового розслідування. Зокрема, про це свідчать як назви відповідних статей, що закріплюють процесуальний порядок вказаних дій, так і назви відповідних глав, розділів КПК України, у межах (або структурі) яких дані статті знаходяться.

Так, ст. 214 КПК України має назву «Початок досудового розслідування», знаходиться у главі 19 «Загальні положення досудового розслідування», розділу III «Досудове розслідування»; ст. 303 КПК України має назву «Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування...», знаходяться у главі 26 «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування».

Таким чином, вважаємо, що доцільно початком кримінального провадження України взагалі, та стадії досудового розслідування зокрема, вбачати отримання слідчим або прокурором у законному порядку та із законних джерел інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення, або інше суспільно небезпечне діяння. Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України така інформація може бути отримана зі заяв та повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення або виявлена слідчим, прокурором самостійно (ч. 1 ст. 214 КПК).

Крім того, слід підтримати точку зору вчених (Ю. П. Аленіна [15, с. 6-8] та ін.) щодо необхідності закріплення у КПК України переліку законних джерел, з яких слідчий, прокурор може отримати інформацію про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення, та процесуального порядку отримання та закріплення даної інформації. Уявляється, що даний підхід сприятиме законності початку кримінального провадження та запобігання безпідставному початку досудового розслідування.

Також звернемо увагу, що у ч. 1 ст. 214 КПК України мова йде про отримання слідчим, прокурором інформації *про вчинене кримінальне правопорушення*. Однак, згідно з національним кримінальним законодавством особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності не тільки за вчинений злочин, а також за готування чи замах на його вчинення.

Висновки. На підставі викладеного вважаємо доцільним у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України закріпити положення про те, *що стадія досудового розслідування починається з моменту отримання слідчим, прокурором із законних джерел інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення, або іншого суспільного небезпечного діяння.*

Крім того, положення п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України викласти у наступній редакції: *«кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні рішення та дії у зв'язку із отриманням слідчим, прокурором із законних джерел інформації про наявність ознак вчиненого або підготовлюваного кримінального правопорушення, або іншого суспільного небезпечного діяння.*

Вважаємо, що даний підхід до визначення моменту початку як кримінального провадження, так і стадії досудового розслідування є більш послідовним та узгодженим з положеннями як кримінального, так і кримінально процесуального законодавства України.

Крім того, уявляється, що даний підхід сприятиме однозначному розумінню практичними робітниками питань щодо: а) початку стадії досудового розслідування; б) правової природи та доказового значення заяви про вчинене кримінальне правопорушення, протоколу затримання уповноваженою службовою особою (ч. 5 ст. 208 КПК), протоколу тимчасового вилучення майна (ч. 3 ст. 168 КПК), які є, з нашої точки зору, джерелом доказів та відносяться до такого виду доказів, як документ.

Список літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.rada.gov.ua
2. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю. П. Алєніна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.
3. Трофименко В. М. Співвідношення понять «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження» за КПК України / В. М. Трофименко // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відповід. за випуск Ю. П. Алєнін. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 25-29.
4. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія / В. М. Трофименко. – Х.: ТОВ «Оберіг», 2016. – 304 с.
5. Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України / Л. М. Гуртієва // Митна справа. – 2015. – № 5 – С. 99-104.
6. Рішення Конституційного Суду України в справі про конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про відповідність Конституції України (конституційності) конституційного подання громадян Будинської Світлани Олександрівни, Ковриги Сергія Володимировича про офіційне тлумачення положення абз. 4 ст. 248³ ЦПК України (справа про конституційність ст. 248³ ЦПК України) від 23.05.2001 р. № 6рп/2001 // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 3; Офіційний вісник України. – 2001. – № 22.
7. Зазначимо, що чинний КПК України застосовує поняття «кримінальне правопорушення», під яким розуміє злочини та кримінальні проступки. Оскільки на даний час немає закону, який би передбачав поняття кримінального проступку, регулював би відповідальність за кримінальні проступки, то ми ведемо мову тільки про злочини, і поняття «кримінальне правопорушення» та «злочин» будемо вживати як тотожні.
8. Кримінальний процесуальний кодекс: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.
9. Барабаш Т. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України / Т. М. Барабаш // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – № 5. – 2013. – С. 115-119.
10. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тацій, В. П. Пшонки. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
11. Леоненко М. І. Особливості стадійної побудови кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / М. І. Леоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). – № 1. – С. 238-242.
12. Леоненко М. І. Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України / М. І. Леоненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 2. – 2013. – С. 75-77 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lj.kherson.ua/pravo%2002/Leonenko.pdf>
13. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
14. Трофименко В. М. Актуальні питання системи кримінального процесу України / В. М. Трофименко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО, Випуск 25. – 2014. – С. 265-269.

15. Аленін Ю. П. Шляхи удосконалення початку досудового розслідування / Ю. П. Аленін // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства: матер. регіонального круглого столу (19 квітня 2013 р.) / відп. за випуск д. ю. н., проф. Ю. П. Аленін: Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 6-10.

Стаття надійшла 14.03.2017 р.

Л. Н. Гуртієва, канд. юрид. наук, доцент
 Национальный университет «Одесская юридическая академия»
 Кафедра уголовного процесса
 Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

НАЧАЛО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ И СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ

Резюме

Статья посвящена рассмотрению положений п. 10 ч. 1 ст. 3 УПК Украины, которые закрепляют определение понятия уголовного производства, а также п. 5 ч. 1 ст. 3 УПК Украины и ст. 214 УПК Украины, которые закрепляют начало стадии досудебного расследования. Выявлены недостатки законодательного закрепления как понятия уголовного производства (п. 10 ч. 1 ст. 3 УПК), так и начала стадии досудебного расследования (п. 5 ч. 1 ст. 3 УПК).

Сделан вывод, что стадия досудебного расследования начинается с момента получения следователем или прокурором из законных источников информации о совершенном или готовящемся уголовном правонарушении или иного общественно-опасного деяния. С целью согласования и устранения противоречий отдельных положений действующего национального уголовного процессуального законодательства, которые закрепляют (определяют) начальный момент стадии досудебного расследования, предложено внести дополнения в п. 5 ч. 1 ст. 3 УПК, п. 10 ч. 1 ст. 3 УПК Украины.

Ключевые слова: уголовное производство Украины, начало стадии досудебного расследования.

L. N. Gurtieva, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 National University “Odessa Law Academy”
 the Department of Criminal Procedure
 Fontanska doroga, 23, Odessa, 65009, Ukraine

BEGINNING OF CRIMINAL PROCEEDING OF UKRAINE AND PRE-TRIAL STAGE

Summary

The article is devoted to the provisions of p. 10 part 1 art. 3 of Criminal Procedural Code of Ukraine, which establishes definition the concept of criminal proceedings, also provisions of p. 5 part 1 art. 3 of Criminal Procedural Code of Ukraine and art. 214 of Criminal Procedural Code of Ukraine, which establishes beginning of the pre-trial stage. Drawbacks of legislative fixation of definition the concept of criminal proceedings (p.10 part 1 art. 3 of CPC) and beginning of the pre-trial stage (p.5 part 1 art. 3 of CPC) were highlighted.

It is concluded that the pre-trial stage beginning with investigator, attorney have been receive information of crime are information of other socially dangerous act. Information of crime are of other socially dangerous act have been receive on legal procedure. In order to harmonize certain provisions of criminal legislation and criminal procedural legislation and improve legislative regulation of the beginning of the pre-trial stage it was proposed to make amendments to the p. 5 part 1 art. 3 of Criminal Procedural Code and to the p. 10 part 1 art. 3 of Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: criminal proceedings in Ukraine, beginning of the pre-trial stage.